

вых культурных ценностей и эстетических приоритетов, в попытках переноса искусства в реальную жизнь. Писатели-авангардисты, кроме сюрреалистов, пытались проникнуть в «потаенную» реальность, открыть и отобразить мир снов, мир подсознания. Важным достижением авангардистов стало своеобразное воплощение ужаса, трагичности существования человека XX века, отчужденности, абсурдности существования, угнетения бездушной технической цивилизацией в своем творчестве. Последователями авангардизма стали Апполинер, Ф.Кафка, Д.Г.Лоуренс и др. [8, с.5].

Итак, каждый из перечисленных ранее этапов развития модернизма таких как: декаданс, собственно модернизм, авангардизм является совокупностью литературно-художественных направлений, школ и кружков, которым были присущи четкие специфические отличительные черты, но в то же время их объединяет и нечто общее. Такими основными общими чертами новой литературы явились: чувственное, интуитивное, подсознательное познание мира, склонность к иррациональности, фантастики, мистики, резкий протест против морали и существующих устоев, стремление выделиться, отличаться от «старого» мировосприятия с помощью новых форм и средств выражения в творчестве, что в конечном итоге и определили принципы нового художественного мышления и модернистской литературы, одним из ярких представителей которой явился Д. Джойс.

Источники и литература

1. Андреев Л.Г. История Зарубежной литературы конца XIX – начала XX вв. – Москва: из-во «Высшая школа», 1978. – 378 с.
2. Богословский В.Н. История Зарубежной литературы XX века 1891-1917. - Москва: из-во «Просвещение», 1989. – 318 с.
3. Ibid., p. 4
4. Михальская Н.П. История Зарубежной литературы конца XIX – начала XX вв. – Москва: из-во «Высшая школа», – 1972. – 534 с.
5. Андреев Л.Г. Зарубежная литература XX века. – Москва: из-во «Высшая школа», – 2000. – 555с.
6. Ивашева В.В. Английская литература XX век. – Москва: из-во «Просвещение», – 1967. – 469 с.
7. Домбровская Е.Я. История Зарубежной литературы 1871-1917гг. – Москва: из-во «Просвещение», – 742 с.
8. Назарець В.М. „Модерністська проза початку XX століття”. Журнал „Зарубіжна література в школах України”. – Київ: Редакція журналу „Зарубіжна література”, – 2004. – Випуск 10. – 64 с.

Грозьян Н.Ф.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА „ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Актуальність теми дослідження визначається посиленням в українстиці інтересу до вивчення фразеологічних мікросистем в різних аспектах. Увагу дослідників дедалі частіше привертають такі системні явища, як тематичні, семантичні поля, групи, іншими словами – фразеологічні мікросистеми (див. праці Н.Ф. Грозьян [1], А.М. Емірової [2; 3], О.М. Каракуці [4], Ю.Ф. Прадіда [5], П.О. Редіна [6], Л.М. Рязановського [7] та ін. учених).

Мета статті – вирізнити з фразеологічного складу української мови групу фразеологічних одиниць, які позначають поведінку людини, визначити домінуючі типи їхніх структурно-граматичних моделей.

Однією з актуальних проблем при дослідженні фразеології є моделювання фразеологічних одиниць, яке багатьма вченими вважається “новим і надзвичайно перспективним напрямком у дослідженні фразеологічного корпусу мови” [8, с. 65]. Деякими вченими моделювання фразеологічних одиниць узагалі не визнавалося. Не випадково І.І. Чернишова пише: “Якщо в більш ранніх працях низки дослідників (Н.Н. Амосової, А.В. Куніна, І.І. Чернишової й багатьох інших) вважалося, що значення фразеологічної одиниці має одиничний характер і що вона не утворюється за моделлю, яка б визначала собою і структуру, і конкретний смисловий результат відтвореного за нею утворення, то зараз ця теза переглядається” [9, с. 37].

У науковій літературі трапляються різні визначення поняття **модель**: “від відносно конкретної схеми закономірного розташування елементів у мовних одиницях до гіпотетичної наукової побудови – конструкта, який не є частиною мови як системи” [10, с. 49]. Услід за В.М. Мокієнком структурну фразеологічну модель визначаємо як “тип синтаксичних конструкцій, за якими утворюється ряд сталих сполучень” [10, с. 51].

На основі аналізу структурно-граматичних класифікацій [11, с. 97–112; 12, с. 41–70; 13, с. 58–61; 14, с. 203–250; 15, с. 126–150; 16, с. 71–88 та ін.] і дослідженого матеріалу виділяємо у фразеологічній мікросистемі “Поведінка людини” дві групи ФО:

- 1) ФО, співвідносні за своєю будовою зі словосполученнями;
- 2) ФО, які структурно організовані за моделями речення.

ФО, співвідносні за своєю будовою зі словосполученнями. У фразеологічному масиві цієї групи виявлено такі моделі ФО: $V + N(x)$, $V + \text{prep} + N(x)$. Найчисленнішими є моделі: $V + N(x)$, $V + \text{prep} + N(x)$. Стрижневим у ФО цих моделей виступає дієслівний компонент.

Модель $V + N(x)$. Як показує матеріал, модель $V + N(x)$ представлена у фразеологічній мікросистемі «Поведінка людини» у вигляді конструкцій: $V + \text{Nacc}$, $V + \text{Ngen}$, $V + \text{Ndat}$, $V + \text{Ninstr}$:

а) модель V+ Nacc: *витрясти душу, полічити ребра, наставити ріжки, розпалювати хіть, ламати хребет, дерти шкуру, насадити печінки, забрати вінок, перервати горлянкувідбити бєбєхи, смоткати кров, заткнути пельку, розсївати розпунту, перемелювати кісточкн тощо;*

б) модель V + Ngen: *утерти маку, додавати перцю, дати жару, просити руки, накручувати хвоста, напускати туману, докладати воза, покласти трупну, дати хльосту, позбутися вінка, давати копотї, вкоротити язика, надавати носакїв, підгорнути хвоста тощо;*

в) модель V + Ninstr: *покласти трупом, годувати ляцями, обкладати киями, крутити хвостом, кривити душею, пити запоем, обслуговувати тілом, посвятити лозиною, плєскати язиком, годувати штурханцями, мацати очима, дихати неклом, важити головою, рїзати ножем тощо.*

Трапляються випадки введення в структуру фразеологічної одиниці заперечної частки *не*, яка надає фразеологізму протилежного значення. Модель V + N (x): *не показувати виду, не давати проходу, не давати покою, не витягуї жил.*

Модель V + prep + N(x). Іменники – компоненти в таких ФО загальної моделі V + prep + N(x) стоять у всіх непрямих відмінках. Наведемо приклади окремих моделей:

а) V + (в/у, на, за, через) + Nacc: *викинути на вулицю, уложити в копи, ударитися в горїлку, увїйти в серце, стрибати в горох, брати на смїх, вїшатися на шию, водити за чуприну, стрибати через плїт, зайхати у вухо, сїсти на мїль, сїдати в калюжу, заглядати в чарку, скочити в гречку тощо;*

б) V + (до, з, без) + Ngen: *пїти до жаб, вдаватися до хитрування, спровадити до некла, вивести з рївноваги, чесати без гребїнця, добити до пухи, доводити до ззуби, видерти з могили, зводити з розуму, збити з пунтя, повизублювати до ноги, тулитися до спїдниць, рубати з плєча, стати до помочї, зоставити без вінця тощо;*

в) V + (з, за) + Ninstr: *кинутися з кулаками, підходити з хитроцями, стояти за спиною, змішувати з землею, гратися з вогнем тощо;*

г) V + (в/у, з, по, на) + Nloc: *купатися в золотї, виволочити в багнї, гладити по спинї, перебирати на зубах, залишати в дурнях, дати по зубах, надавати по мордї, благословити по плєчах, повиснути на вербї, витати в хмарах, бігати по дївках тощо.*

Проаналізований матеріал свїдчить, що у фразеологічній мікросистемі “Поведїнка людини” поширеною є ускладнена група ФО моделей V + N(x) і V + prep + N(x), коли при стрижневому дієсловї залежними бувають два чи три компоненти. Нами зафіксовано двокомпонентні, трикомпонентні, чотирикомпонентні, багатоконпонентні ФО:

У фразеологічній мікросистемі “Поведїнка людини” зафіксованї такі моделї трикомпонентних фразеологічних одиниць:

а) V + N(x) + N(x): *залити лихо горїлкою, носити воду решетом, пускати бісики очима, пускати гєдзики очима, намазувати п’яти салом, метати бісер свиням, каляти руки кровїю тощо;*

б) V + A + N(x): *позирати любосним оком, перетрушувати брудне шмаття, всипати березової кашї, накрити мокрим рядном, правити корчемні компліменти, ламати подружню честь тощо;*

в) V + pron + N(x): *висисати всю кров, вимотувати всі кишкн, вижматн всі соки, встромляти свого носа, скрутити собі в’язн, жити своїм розумом, знати своє місце, гнути свою лінію, тримати своє слово, вимотувати всю душу тощо;*

г) V + prep + pron: *упертися на своєму, покїнчити з собою, подїяти з собою, замикатися в собі тощо;*

3) чотирикомпонентні:

а) V + N(x) + prep + N(x): *дати дулю через кишєню, звести рахунки з життям, кивати пальцем у чоботї, скупати руки в кровї, натирати перцю в нїс, засвітити свїчки в очах, встромити голуву в петлю, вирвати серце з грудєй, пускати очї під лоб, товкти воду в ступї тощо;*

б) V + prep + Pron + N(x): *накладати на себе руки, вразити в саме серце, переселити на той свїт, убити собі в тямку, ганятися за двома зайцями, приймати на себе удар, пекти в самї печїнкн тощо;*

в) V + prep + A + N(x): *наставляти на добрий розум, напутити на добру стежку, копатися в брудній білизні, ширяти у безхмарному просторї, варитися у власному соку, наставляти на добре пунтя тощо;*

г) V + prep + N(x) + N(x): *зробити з мухи слона, вирвати з обїймїв смертї, пускати в очї дим, утопити в ложцї води, запалити в серцї жагу, відчепити з гачка смертї тощо;*

4) багатоконпонентні: *пустити собі кулю в голуву, тримати свїй язик на припонї, не пускати й пари з уст, решетом у водї зїрки ловити, переливати з пустого в порожнє, ловити рибку в каламутній водї, їти по лінії найменшого опору, полєскатися у горїлцї і винах, тинятися з корчми в корчму, пїти на дно раків ловити тощо.*

Визначено, що в цїй групї постійного розташування порядку компонентів не спостєряється, він може бути рїзним. Найчастїше дієслова виступають препозитивно до залежних слів. Трапляються випадки вживання дієслів постпозитивно до залежних слів: *березовим віником почесав, у вухо заїду, руки на себе накласти, жива у могилу полїзла, з собою подїє, ножем рїжете, собі в’язн скручу, зло зриває, смїшки справляє, ноги підлатаємо, серце вийме, серце пекти, в серцї хробрака залляти, у копи уложать,*

життя позбавляли, до ноги повигублювали та ін. Наведемо окремі приклади:

Мессер Філіппо, зроду гнівливий, як почув тес, подумав, що то Бйонделло смішки над ним справляє (добре він знав сього юроду! (Боккаччо, перекл. Лукаша); [Хаджі-Мурат] *взивав до Магомета й Аллаха, щоб вони нас побили, знищили, до ноги повигублювали* (Сервантес, перекл. Лукаша).

На думку Л.Г. Авксентьева, до ФО моделі “дієслово + іменник з прийменником або без нього” “належать і такі структури, у яких стрижневий компонент-дієслово сполучається з інфінітивом, прикметником, займенником, числівником чи прислівником” [11, с. 105]. На підставі аналізу фразеологічного матеріалу виділяємо такі моделі:

а) інфінітив + дієслово: *дати прикурити;*

б) дієслово + прислівник: *дивитися скоса, розбити наголову, пропадати пропадом, лежма лежати, м'яко стелити, брати голірuch, дивитися скоса, тісно держати, ходити навкруг, дивитися вперед, іти назустріч, топити живцем, поїдом їсти;*

в) дієслово + прикметник: *всипати гарячих, під'їжджати з недобрим.*

ФО, структуру яких становить одне повнозначне слово. У структурних класифікаціях українських дослідників виділяються моделі мінімальних фразеологізмів (зокрема, конструкції зі сполучниками, частками, прийменниками – у класифікаціях Л.Г. Скрипник, М.Ф. Алефіренко, Л.Г. Авксентьева, М.Т. Демського). Цей структурний тип ФО протиставляється стійким словосполученням і реченням на основі розмірів (об'єму) [17, с. 3]. У мовознавстві як синонімічні щодо мінімальних фразеологізмів уживаються терміни *мінімальна ідіома, мініідіома* [17, с. 4]. Фразеологічний матеріал перекоонує, що на позначення поведінки людини цей тип ФО є непродуктивним: *на бантину, ні (ані) слова, із-за рогу.*

У фразеологічній мікросистемі “Поведінка людини” зафіксовано незначну кількість ФО, у яких стрижневим компонентом виступає дієприслівник: ... *Анархісти уперто не хотіли злизати [з грузовика] і чогось чекали, обкладаючи свого шофера словами, як компресами* (Ю. Яновський); *Знову почав Грицько гукати на всю хату, перетираючи та переминаючи на зубах не тільки Пріську з Христею, а й увесь рід їх* (Панас Мирний) та ін.

ФО, структурно організовані за моделями речення. На позначення поведінки людини ці моделі ФО є непродуктивними. Наведемо окремі приклади:

1. ФО, структурно організовані за моделями односкладного речення: *заціпило рота, збито з пантеліку* та ін.

2. ФО, структурно організовані за моделями двоскладного речення: *охота розбирає, спокуса посіла, аж жижики трясуться, тільки пелехи летять* та ін.

3. ФО, структурно організовані за моделями складного речення: *показати, де раки зимують, показати, на чому горіхи ростуть, плавати, як сир в маслі* та ін.

Отже, у досліджуваному корпусі фразеологічної мікросистеми “Поведінка людини” виділено дві структурно-граматичні групи ФО: 1) ФО, співвідносні за своєю будовою зі словосполученнями; 2) ФО, які структурно організовані за моделями речення. Найпоширенішою є перша група ФО, серед яких найуживанішими виступають бінарні моделі: V + Nacc, V + Ngen, V + Ndat, V + Ninstr. Найбільш частотним серед полікомпонентних моделей є тричленні й чотиричленні конструкції, що мають структуру V + prer + N(x), де іменники-компоненти стоять у всіх непрямих відмінках. Найбільш поширеними є моделі: V + (в/у, на, за, через) + Nacc, V + (до, з, без) + Ngen, V + (з, за) + Ninstr, V + (в/у, з, по, на) + Nvoc, V + N(x) + prer + N(x), V + prer + A + N(x). Постійного розташування порядку компонентів не спостерігається. Найчастіше дієслова вживаються препозитивно до залежних слів. Найчисленнішим корпусом у досліджуваній мікросистемі є дієслівна фразеологія.

Перелік умовних скорочень

N – іменник, A – прикметник, V – дієслово, Adv – прислівник, Num – числівник, Pron – займенник; Part – дієприкметник, Part – дієприслівник; prer – прийменник; gen – родовий відмінок, dat – давальний відмінок; acc – знахідний відмінок; instr – орудний відмінок; loc – місцевий відмінок, x – непрямі відмінки; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993 – Кн. 1-2.

Джерела та література

1. Грозьян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
2. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте. – Ташкент: ФАН, 1988. – 91 с.
3. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативно-прагматическом освещении: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Ташкент, 1989. – 41 с.
4. Каракуца О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 19 с.
5. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
6. Редин П.А. Фразеологизмы с пространственным и временным значением в современном украинском языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харьков, 1989. – 24 с.
7. Рязановский Л.М. Идеографические аспекты немецкой фразеологии: Темпоральная фразеология. –

- СПб.: Изд-во Петерб. ун-та, 1997. – 200 с.
8. Губарев В.П. К типологии фразеологических моделей (на материале немецкого языка) // Науч. докл. высш. школы. – Филол. науки, 1985. – № 4. – С. 65–68.
 9. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1970. – 200 с.
 10. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – 2-е изд., исправл. и допол. – М.: Высшая школа, 1989–2. – 287 с.
 11. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. – 2-е вид., доп. і перероб. – Харків: Вища школа, 1988. – 134 с.
 12. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 134 с.
 13. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наукова думка 1989. – 156 с.
 14. Жуков В.П. Русская фразеология. – М.: Высшая школа, 1986. – 310 с.
 15. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. – Л.: Наука, 1977. – 281 с.
 16. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – 3-е изд., исправл. и доп. – М.: Высшая школа, 1985. – 231 с.
 17. Зубець Н.О. Мінімальні ідіоми в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 20 с.

Дыникова Л. Ш.

ПУБЛИЦИСТИКА И ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО В РОМАНЕ И. ГАСПРИНСКОГО «ФРАНЦУЗСКИЕ ПИСЬМА»

Личность Исмаила Гаспринского (1851–1914) в истории Крымского полуострова стоит на особом месте. Выдающимся просветителем и педагогом, авторитетным общественным и политическим деятелем, известным полемистом и публицистом, талантливым писателем и поэтом – вот каким его запомнили современники и знают потомки.

Деятельность И. Гаспринского до сих пор помнят в странах Малой и Средней Азии, на Ближнем и Дальнем востоке. Им были написаны художественные и публицистические произведения, составлены принципиально новые учебники. Он разработал и воплотил в жизнь новую методику преподавания ряда предметов в национальных школах. И. Гаспринского по праву считают основателем и лидером культурно-просветительского движения стран Востока, именуемого “джадидизм” [1]. Он был вхож в дворцы турецкого султана, египетского хедива и бухарского эмира. И. Гаспринский хорошо знал будущих академиков А. Самойловича и А. Крымского. Его считали своим учителем академик Чобан-Заде, Н. Нариманов, Дж. Валидов, С. Озенбашлы, О. Акчокраклы, Л. Айвазов, И. Леманов и многие другие.

Известно, что И. Гаспринский – организатор первой общетюркской газеты «Терджиман» – «Переводчик». Для анализа общественной нагрузки художественных текстов знаменитой газеты – рупора обновленчества (джадидизма) в исламской умме [2] Российской империи конца XIX – начала XX в. необходимо обратить особое внимание на знаменитый роман, опубликованный под названием «Френкистан мектюплери» («Французские письма»).

В первой части романа И. Гаспринский проанализировал состояние грандиозной технологической европейской цивилизации, используя “исламскую призму” своего главного героя Моллы Аббаса Франсови. Во второй части И. Гаспринским была описана фантастическая страна мусульман, где широко использовались научно-технические достижения и сохранялся высокий уровень исламской этики и морали.

Таким образом, есть необходимость рассмотреть, как мусульманские интеллектуалы в конце XIX в. рассматривали цивилизационные достижения Европы. Они были наглядны и, без сомнения, оказывали на них огромное впечатление.

В первую очередь туркестанского путешественника очень заинтересовало состояние просвещения в Европе. Он был непосредственно поражен, что в местных университетах изучают языки ислама: арабский, персидский и турецкий. Молла Аббас Франсови не понимал, зачем “немецкому медресе” священный язык мусульман. Посетив Венский университет, он с нескрываемым удивлением узнал, что местные ученые имели незаурядные и основательные научные знания. К тому же они их получили не в Стамбуле или Бухаре, а непосредственно на месте – в Вене. Больше всего его поразило большое количество книг “на мусульманских языках”, которые находились в библиотеке этого учебного заведения.

Но, главное, он получил ответ на свой довольно наивный вопрос. Оказалось, что немцы не считали, что у них достаточно знаний. Они образно сравнивали науку со “священным лучом” и высокопробным золотом, которых всегда будет мало. Такая “жадность” к науке приятно удивила туркестанского путешественника и он разделил европейскую просвещенную позицию, изложенную ему австрийскими учеными.

Прибыв в Париж Молла Аббас Франсови, стал усердно посещать школу языкознания. Именно там, между прочим, он стал ассистентом профессора по джигатайскому наречию [3]. Его очень удивляло, что у “френгов” много людей учатся – “и старый и молодой” упорно ищут знаний, всем им хотелось знать, стараются говорить на разных языках. “Удивительный народ!” – восклицал он.

“Оригинальное” воспитательное учреждение, “похожего”, на который нет на родном мусульманском Востоке вновь очень удивило и заинтересовало Моллу Аббаса Франсови. Таким он считал детские ясли (“азиль”), которые уже в то время существовали во Франции. Он с восторгом рассказывал мусульманским